

Historické místo teorie jazykového managementu: současný stav¹

J. V. Neustupný

Abstract: The Historical Position of Language Management Theory: An Update

This paper looks at the historical position of language management theory in relation to other theories. Language management covers all behaviour that has language as its object and is reflected in a multiplicity of theories from the Early Modern, Modern and Postmodern paradigms. This includes contemporary ethnomethodological theories of repair, Gumperz's interactional sociolinguistics, theories of language acquisition, critical discourse analysis, theories of language rights, language imperialism theory, multicultural policy theories etc. However what has been known as the Correction Theory and later as the Language Management Theory is the only system that accommodates both simple and organized management, includes grammatical, non-grammatical communicative and sociocultural management and proposes a processual model; hence, it deserves the acknowledgement of separate identity, such as in the name "General Theory of Language Management".

The final section of this paper proposes three strategies for this theory:

- (1) To develop common networks with other theories of language management.
- (2) To actively search for the possibility to utilize components of other language management theories.
- (3) To uphold the General Theory of Language Management unless evidence becomes available that some other theory better performs the role of a general theory.

1. Úvodem: Současný stav teorie jazykového managementu

V tomto článku mi nejde o to, abych rozvíjel obsah teorie jazykového managementu, ale o vztah této teorie k jiným teoriím a o to, jakým způsobem by badatelé o „jazykovém managementu“ měli rozvíjet diskurz ve vztahu k těmto teoriím. V tomto smyslu se snažím specifikovat „místo“ této teorie. Jestliže říkám „současný stav“, znamená to, že mi jde o vymezení stavu této teorie v přítomném okamžiku oproti situaci minulé. Mám-li toto téma předložit ve formě tezí, pak mohu říci, že je formulováno v následujících bodech, které jsem před publikováním tohoto článku zaslal 24. 11. 2003 B. H. Jernuddovi.

1. Behaviour which has language as its object is LM.
2. There is a multiplicity of theories that reflect LM: ...(?), Early Modern, Modern and

---

¹ Překlad článku, který byl publikován pod názvem „Gengo kanri riron no rekishiteki ichi: appude-to“ In *Language Management in Contact Situations. Vol. 3. Reports on the Research Projects No. 104.* Chiba: Chiba University, Graduate School of Social Sciences and Humanities, 2004, s. 1–7. Ve spolupráci s J. Nekvapilem přeložil Ivo Vasiljev.

Postmodern (Contemporary).

3. Among the Contemporary ones one can quote, for example, ethnomethodological theories of repair, Gumperz's interactional sociolinguistics, various theories of cross-cultural communication, language acquisition theories, CDA, theories of language rights, the language imperialism theory, multicultural policy theories, theories of gender in language, etc.

4. One of these is the theory we have called so far the "language management theory". I propose to call it the "General theory of Language Management".

5. The General Theory deserves that name because it is the only one that draws a wide program for language management; accommodates both simple and organized management; includes grammatical, non-grammatical communicative and sociocultural management; proposes a processual model of LM; introduces the concept of interests; etc., etc.

Primarily I believe, this is the correct picture of the development of LM theories. Others are doing work which is very similar to us. We should admit that formally, on the level of a metatheory.

The General Theory shall remain important for the Contemporary Theories of Language management. Of course, we shall not own that either. If we renounce our ownership, there may be others who join talking about "language management". At this moment they are not doing that - we only have institutional converts (our students and friends) and it is going to remain like that, unless we open the field. Of course there will be other prophets, false or not-so-false, but we cannot prevent that.

Jernudd mi odpověděl, I agree entirely. Myslím, že výše uvedené body, formulované v angličtině, mohou být i tezemi tohoto příspěvku.

2. Diskurz zvaný „jazykové plánování“

Nejprve se ve stručnosti budeme zabývat vztahem k „jazykovému plánování“. Lze říci, že má původní teorie jistě souvisela s jazykovým plánováním, avšak od samého začátku se vyznačovala velkým zájmem o rozhovor, který „jazykovému plánování“ chyběl. Kromě toho později se u mě projevil přechod od managementu, který se začal nazývat „organizovaným managementem“, k managementu rozhovoru (srov. už Neustupný 1973). Navíc jak v případě managementu rozhovoru, tak v případě organizovaného managementu byly už v počáteční etapě této teorie, která používala termínu „korekce jazyka“, jasně definovány dvě stránky jazyka. Rozlišoval jsem:

1. jazyk jakožto nástroj a
2. jazyk jakožto cíl akce (Neustupný 1973).

Rozumí se samo sebou, že v druhém případě jde o jazyk jako objekt jazykového managementu. V této souvislosti se často citoval Fishmanův termín „behavior-toward-language“ (Fishman 1972, s. 191), což je jistě výraz, který perfektně padne jazykovému managementu, ale neznamená to, že sám Fishman objevil pojem jazykového managementu. Všiml jsem si nedávno, že názor, že jazykový management je činnost zaměřená na jazyk, byl vlastní už předválečné pražské jazykovědné škole. Například v úvodní stati k prvnímu číslu Slova a slovesnosti, tiskového orgánu Pražského lingvistického kroužku, se psalo:

„Tato přeměna jazyka z pouhého prostředku, z pouhého representanta předmětného světa v samostatný předmět naší pozornosti, našeho uvažování, našich emocí, – tento poměr k jazyku může být označen jako jazyková kultura.“ (SaS 1, 1935, s. 2).

Takže si myslím, že teorie „jazykového plánování“ se sice v mnohém stala východiskem úvah o „jazykovém managementu“, ale protože (téměř? vůbec?) nezahrnuje dimenzi rozhovoru, příliš nám nevyhovuje. Platí to i v jiných ohledech.

1. Dalo by se říci, že „jazykové plánování“ reprezentuje staré myšlení o společnosti. „Jazykové plánování“ je sice v podstatě plodem postmodernismu, bylo však ve své době, tj. v padesátých letech minulého století, také důsledkem tehdejší atmosféry studené války. Zejména z obavy, aby Amerika nebyla poražena Sověty ve Třetím (rozvojovém) světě, byl převzat pojem „plán“, do té doby zbraň sovětské politické a hospodářské ideologie, a byl aplikován i na oblast jazyka. Avšak ve společenských vědách měl pojem plánování už v sedmdesátých letech minulého století povahu něčeho zastaralého. Užívání pojmu jazykové plánování v epoše globalizace působí dojmem čehosi značně starého. (Samozřejmě zde nevyjadřuji jen své hodnocení.)
2. „Jazykové plánování“ se dá těžko aplikovat na řešení jazykové problematiky původních obyvatel Austrálie. V případě domorodců se z hlediska typu jejich společenské struktury jistě nedá mluvit o uplatňování „plánování“. Ani v poměrech evropského středověku by tento termín nebylo možné uplatnit.
3. Termín „jazykové plánování“ není použitelný při studiu mikrosituací.

Dnes sice takovéto rozdíly mezi „jazykovým managementem“ a „jazykovým plánováním“ nebudeme opomíjet, ale vůči různým teoriím, které se nazývají „jazykovým plánováním“,

není třeba se stavět do opozice více, než je nutné. Důvodem je především to, že na poli nazývaném „jazykové plánování“ lze pozorovat prvky, které jsou obecné teorii jazykového managementu nepochybně blízké. Lze to například tvrdit o různých teoriích, o nichž informují Kaplan a Baldauf (1997).

3. Jednání, jehož předmětem je jazyk, a teorie takového jednání

Ve svých vlastních pracích jsem „jednání, jehož předmětem je jazyk“ nejprve nazýval „language correction“ (gengo teisei, korigování jazyka) a od roku 1986, na základě spolupráce s B. Jernuddem, jsme se rozhodli užívat výraz „language management“ (gengo kanri, jazykový management) (Jernudd – Neustupný 1987). Toto „korigování jazyka“ neboli „jazykový management“ se pohybuje mezi dvěma póly, které jsme v práci z roku 1987 vymezili jako

1. jednoduchý management (simple management) a
2. organizovaný management (organized management).

V procesu přechodu k organizovanému managementu lze podle našeho názoru pozorovat následující prvky:

1. rozšiřování sítí
2. pluralita aktů
3. komunikace o managementu a
4. teoretické zobecňování

To, co nazýváme „teorií“, lze tedy považovat za výsledek organizovanosti managementu. Teoretické zobecňování nepředstavuje jen prostou systematizaci, znamená i vzájemné vztahy s jinými teoriemi. A je běžné, že k teoriím patří i ideologie a paradigmaty. U „teorie“, jež je výsledkem takového teoretického zobecňování, můžeme pozorovat určitou míru samostatnosti a lze říci, že má schopnost samostatného života.

Názvu „jazykový management“ dnes používá jen jedna jediná teorie. Avšak teorií, které se zabývají stejnými jevy, existuje více. O vztahu těchto teorií se Neustupný a Nekvapil (2003, s. 186) vyjádřili takto:

„A note should be added on the relationship between Language Management Theory and other theories of language problems. As noted in Neustupný (2002: 433), many existing theories operate in a space akin to the theory of language management, although they may not use the term *language management* or may work in different social systems (language

acquisition, language therapy, literary criticism, critical discourse analysis, etc.). Also, there is no necessary contradiction between the theory of language management and the theory of language planning as displayed, for example, in Kaplan and Baldauf (1997). Language planning is becoming a more and more enlightened discipline. However, *language management* is a more comprehensive term, and the theory furnishes a wider framework that hopefully can achieve even more.“

V tomto článku tyto úvahy dále rozvíjím a uvažuji o strategiích diskurzu o teorii jazykového managementu.

4. Různé teorie jazykového managementu

Jestliže se pokusíme o typologii teorií jazykového managementu, je možné tyto teorie rozdělit podle toho, v jaké době vytvářejí organizovaný základ pro jazykový management. Pak bude třeba rozlišovat následující teorie:

- předmoderní (Khubchandani apod.)
- rané moderní (jazyková politika)
- moderní (kultivace)
- postmoderní (současné)

Asi není třeba zdůrazňovat, že nejvíce se zajímáme o dnešní postmoderní teorie, tedy o teorie doby současné. Tato „současnost“ začíná 60. lety dvacátého století a projevuje se dvěma směry. Prvním je směr „humanitní“, zejména tendence přikrašlovat variabilitu jazyka, druhým je směr „racionalizační“, který se uplatňuje od druhé poloviny osmdesátých let.

Pokud jde o mou práci, brzy po dokončení studie *An Outline of a Theory of Language Problems* (Neustupný 1973) se ukázalo, že existuje ještě jeden přístup, rovněž patřící k „době současné“, který je mému uvažování neobyčejně blízký. Když jsem v říjnu 1973 na Pennsylvánské univerzitě informoval o své práci, sdělil mi Dell Hymes, že v „*Language in Society*“ brzy vyjde článek G. Jeffersonové, založený na podobných úvahách. Bohužel jsem však tuto souvislost tehdy dále nesledoval. Když jsem v roce 1975 na pozvání Australské národní univerzity (ANU) prováděl výzkum v Canbeře, odvolával jsem se při analýze příkladů korigování mluvené řeči, obsažených v nahrávkách televizních programů, na přístup S. Ervin-Trippové, kterou jsem citoval v roce 1973, a nikoli na práci Jeffersonové.

Ve stejné době jsem se zaměřil na literaturu o problematice přeřeknutí (slip of tongue), kterou jsem pak použil na Letní škole pořádané Americkou lingvistickou společností na

Havaji i při analýze nahrávek komunikace ve škole. Jernudd, který se tohoto kursu rovněž zúčastnil, shromáždil později podobné výsledky americké lingvistiky, včetně práce Jeffersonové a dalších prací této školy, a zpracoval je formou čítanky. Tato čítanka sice nebyla publikována, avšak účastníci postgraduálního studia na Monašově universitě měli k dispozici rukopisný exemplář, který mohli využívat jako účinnou pomůcku při svém výzkumu.

Dnes se počet teorií zabývajících se podobnými jevy jazykového managementu ještě zvýšil a soudím, že je lze rozdělit do níže uvedených typů. Řekl bych, že kromě toho patrně existují i další teorie, které patří do níže uvedeného seznamu. Tyto „teorie jazykového managementu“ samozřejmě nepoužívají termínu „jazykový management“, avšak termín „korigování [mluvy]“ užívají, ať už systematicky nebo příležitostně či spontánně.

Teorie na mikroúrovni:

- přechytnutí (slip of tongue) (Laver a další),
- opravy jazyka (language repair) (Jeffersonová a další),
- korigování jazyka (language correction) (Neustupný a další),
- jazykové strategie (language strategies) (Faerch, Kasper, Tarone a další),
- osvojování jazyka (language acquisition),
- interkulturní komunikace (cross-cultural communication) (Argyle, Kendon a další),
- interakční sociolingvistika (interactional sociolinguistics) (Gumperz a další),
- gender v jazyce (gender in language) (Lakoff, Rubinová a další),
- teorie akomodace (accommodation theory) (Giles a další),
- pragmatické poruchy (pragmatic failure)

Teorie na makroúrovni:

- jazykové plánování,
- jazykový imperialismus,
- jazyková práva
- multikulturalismus (Clyne se věnuje i mikroúrovni, ale LoBianco a další se zaměřují na makroúroveň.)

Teorie na obou úrovních (jak mikro, tak makro):

- etnometodologie (?),
- kritická analýza diskurzu (Critical Discourse Analysis – dále CDA),
- „teorie jazykového managementu“ (Language Management Theory).

5. Obecná teorie jazykového managementu

Teorií, kterou jsme se zabývali v bodu 3, nazýváme dnes „teorií jazykového managementu“ (Language Management Theory); avšak problémem tohoto názvu je, že tato teorie je pouze jednou z mnoha teorií jazykového managementu. Nicméně je skutečností, že tato teorie zastává specifické stanovisko. Její zvláštnosti lze vidět v následujících bodech.

1. Usiluje o to zmapovat jazykový management v co nejširším rozsahu a definovat program „jazykového managementu“ jako celku.
2. Zřetelně si uvědomuje společenskou problematiku.
3. Spojuje úroveň mikro a makro a zahrnuje veškeré formy managementu, od jednoduchého po organizovaný.
4. Sleduje všechny fáze procesu managementu, pokrývá i ty fáze, kterým jiné teorie nevěnují příliš pozornosti, nebo je považují za okrajové.
5. Nepovažuje jazykový management za nezávislou oblast, nýbrž za subkategorii managementu interakce a komunikace.
6. Zabývá se jak negativním, tak pozitivním hodnocením.
7. Požaduje systematický výčet problémů „jazyka“. (Tato vlastnost se projevila v monografii Neustupného a Nekvapila (2003), ale jistě se tak nestalo poprvé.)

Domnívám se, že jestliže teorie jazykového managementu má tyto vlastnosti, pak ji lze bez problémů nazvat „obecnou teorií managementu“. Je však možné, že nejen tato teorie, ale i jiné teorie přijdou s tvrzením, že představují „obecnou teorii“. Soudím, že zejména etnometodologie a CDA se takovému stanovisku blíží, avšak v takových případech sotva používají slova „management“.

6. Shrnutí: diskurz o teorii jazykového managementu

Jazykovědné sítě jsou téměř uzavřené. I v případě teorií o jevech jazykového managementu je skutečností, že zřídka dochází k výměně názorů, která by překračovala oblast některé jednotlivé teorie. Za takového stavu věcí je vypracování jediného otevřeného systému snad pouze snem; avšak co možná největší otevření cesty k syntéze se zdá být strategií, která má budoucnost.

Protože „obecná teorie managementu“ poskytuje konkrétní strategii charakterizovanou rámcem, jakého je analýze jazykového managementu zapotřebí, je záhodno, aby tyto její

zvláštnosti byly zachovány a zevšeobecněny. K tomu však bude třeba vyvinout úsilí ve třech směrech:

1. Podporovat pokud možno otevřenou strukturu. Měli bychom vytvořit společnou síť „jazykového managementu“ s jinými teoriemi a překonat uzavřenost vlastní sítě. (Nabízí se například k úvaze, zda by nebylo vhodné podle možností se vyhýbat výrazu „v teorii jazykového managementu...“)
2. Aktivně zvládat jiné teorie a zapojovat je do naší vlastní teorie (například otevřít společnost pro studium CDA).
3. Nezříkat se jednoduchým způsobem stanovisek „obecné teorie managementu“, jestliže jsou správná.

LITERATURA

- Fishman, J. A. (1972). *The Sociology of Language*. Rowley: Newbury House.
- Jernudd, B. H. – J. V. Neustupný (1987). Language planning: for whom? *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*, ed. by L. Laforge. Québec: Les Presses de l'Université Laval, s. 69–84.
- Jernudd, B. H. – E. Thuan (1980). *To Err is Human: Control of Language through Correction*. I. Report, II. Readings in Correction. Soukromé vydání.
- Kaplan, R. B. – R. B. Baldauf (1997). *Language Planning from Practice to Theory*. Clevedon etc.: Multilingual Matters.
- Neustupný, J. V. (1973). An outline of a theory of language problems. Referát připravený pro sekci Language Planning, VIIIth World Congress of Sociology. Toronto, August 16–24, 1974. Otištěno v J. V. Neustupný, *Post-Structural Approaches to Language*, Tokyo: University of Tokyo Press, s. 243–257.
- Neustupný, J. V. – J. Nekvapil (2003). Language management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4, s. 181–366. Přetištěno v Baldauf, Richard B. – Kaplan, Robert, B. (eds). *Language Planning and Policy in Europe, Vol. 2. The Czech Republic, The European Union and Northern Ireland*. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2006, s. 16–201.
- Úvodem (1935). *Slovo a slovesnost* 1, s. 1–7 (Autoři: B. Havránek, R. Jakobson, V. Mathesius, J. Mukařovský, B. Trnka).

(Ve spolupráci s J. Nekvapilem z japonštiny přeložil Ivo Vasiljev.)